

“บันทึกข้อความเกี่ยวกับ

สนธิสัญญาเบาริง แฮริส และ เดอมองติญี

ฉบับภาษาไทย *

โยนีโอ: อีหิอิ

มหาวิทยาลัยเกียวโต

山本達郎博士古稀記念 東南アジア・インドの社会と文化(上) 抜刷

ボウリング・ハリス・ド・モンティニ
三條約の
タイ語テキストに関する覚え書

石
井
米
雄

ISHII, Yoneo
"Notes on the Thai texts of the
Bowring, Harris, and de Montigny
Treaties: 1855-1856," in: The Soc-
ieties and Cultures of Southeast
Asia and Indian Subcontinent, Jubi-
lee Volume presented to Dr. T. Yama-
moto. Tokyo, 1980.

* ถอดความเป็นภาษาไทยโดย อาทร ฟุ้งธรรมสาร และเรียบเรียง
โดย วิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์ โดยความสนับสนุนของ Know Our
Neighbor Project ระหว่าง Toyota Foundation และมูลนิธิโครงการ
การตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

บทนำ

เซอร์ จอห์น เบบริง (Sir John Bowring)¹ ข้าหลวงใหญ่ของฮ่องกง และเป็นผู้มีสิทธิขาดทางการค้าระหว่างประเทศของอังกฤษ ได้เดินทางพร้อมด้วย Harry S. Parkes ที่ปรึกษาสถานกงสุลประจำเอ็ดหมิง และ J.C. Bowring บุตรชายคนโตมาถึงบางกอก เมืองหลวงของประเทศสยาม เมื่อวันที่ 2 เมษายน 1855 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมาปรึกษาหารือในการทำสัญญาการค้ากับขุนนางสยาม ซึ่งมีเจ้าพระยาประยูรวงศ์ และขุนนางผู้ใหญ่ รวม 5 ท่าน ในที่สุดได้ลงนามใน “สัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างสยามและอังกฤษ” (ซึ่งต่อไปนี้เรียกว่า สัญญาเบบริง) อันประกอบด้วย สัญญาทางพระราชไมตรี, ข้อกฎหมายต่าง ๆ, พิกัดสินค้า ฯลฯ รวม 12 ข้อ

ในเดือนเมษายนของปีต่อมา Parkes ได้เดินทางมาบางกอกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแก้ไขข้อแลกเปลี่ยนสนธิสัญญาดังกล่าวเพิ่มเติม และในช่วงเดียวกันนี้ Townsend Harris ที่ปรึกษากงสุลอเมริกันประจำญี่ปุ่นก็ได้เดินทางมาสยามโดยเรือรบ ชื่อ San Jacinto เพื่อมาทำ “สัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างสยามและอเมริกา” (ซึ่งต่อไปนี้เรียกว่า สัญญาแฮริส) ซึ่งได้ตกลงลงนามในวันที่ 20 ของเดือนเดียวกัน เนื้อหาของสัญญาฉบับนี้คล้ายคลึงกับสัญญาเบบริง

และเมื่อ Le Comte de Walewski รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของฝรั่งเศสสมัยนั้น ได้ทราบข่าวการทำสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษ จึงได้มีหนังสือถึงทูตประจำอังกฤษ แสดงความเสียใจที่ไม่ได้ทำสัญญากับสยามเช่นเดียวกับอังกฤษ ดังนั้น ในวันที่ 10 ตุลาคม 1855 จึงได้มีคำสั่งให้ Charles de Montigny ที่ปรึกษาสถานกงสุลฝรั่งเศสประจำเชียงใหม่² เดินทางมาเจรจาเพื่อทำสัญญากับสยาม Montigny เดินทางถึงบางกอกเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 1856 ซ้ำกว่า Parkes ประมาณ 3 เดือน หลังจากการเจรจานาน

3 เดือน ก็ได้ตกลงลงนามใน “สัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างสยามและฝรั่งเศส” (ซึ่งต่อไปนี้เรียกว่า สัญญาเดอ มองติญี) เนื้อหาของสัญญาฉบับนี้มีความละเอียดกว่าสัญญา 2 ฉบับที่กล่าวมาแล้ว

สนธิสัญญาทั้ง 3 ฉบับซึ่งได้ลงนามภายในเวลา 1 ปี นับแต่เดือนเมษายนนี้ ได้ยกเลิกระบบการค้าแบบผูกขาด ซึ่งดำเนินการโดยราชสำนัก ทั้งนี้สืบเนื่องจากแรงกดดันและความต้องการของประเทศนายทุนมหาอำนาจที่จะขยายตลาดการค้ามาสู่ซีกโลกนี้ ซึ่งก็เป็นไปตามที่เบบริงได้คาดหมายไว้³ คือประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ตลาดการค้าระหว่างประเทศอย่างรวดเร็วหลังจากการลงนามในสนธิสัญญาดังกล่าว ดังนั้นลักษณะเศรษฐกิจแบบปิดจึงค่อย ๆ สลายตัวไป ยังผลให้ต้องมีการปรับปรุงระบอบอำนาจการเมืองการปกครองด้วย อาจกล่าวได้ว่า นับแต่มีการลงนามในสนธิสัญญา 13 ฉบับนี้ เป็นการสิ้นสุดระบบโครงสร้างของอำนาจซึ่งมีข้าราชการอภิสิทธิ์ชนร่วมกับพ่อค้าจีนที่ใช้สำเภาเป็นสื่อการค้า ซึ่งมีมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 และเป็นการเริ่มต้นแสวงหาแนวทางใหม่

ผู้ที่ศึกษาสนธิสัญญาเบบริงโดยทั่วไปมักให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในแง่ของการส่งออกข้าวเพิ่มขึ้น และการบุกเบิกที่ดินเพื่อการเพาะปลูกในบริเวณที่ราบลุ่ม 2 ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นผลสืบเนื่องจากการทำสัญญาดังกล่าว⁵ แต่โดยข้อเท็จจริงแล้ว เราจำเป็นต้องพิจารณาถึงผลของสัญญาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น เช่น โครงสร้างของอำนาจทางการเมืองด้วย

บทความนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงประเด็นที่น่าสนใจบางประการ ซึ่งไม่เคยได้รับความสนใจมาก่อน โดยการเปรียบเทียบสนธิสัญญาทั้ง 3 ฉบับ ทั้งฉบับภาษาไทย, อังกฤษและฝรั่งเศส

2. ลักษณะสนธิสัญญาฉบับภาษาไทย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยทำสนธิสัญญาทั้ง 3 ฉบับนั้น มักจะพูดถึงสนธิสัญญาทั้ง 3 ฉบับนี้แบบรวม ๆ ว่า “สัญญาฝรั่ง”⁶ อันหมายถึงสัญญาที่ลงนามกับตะวันตกในการทำสัญญา 3 ฉบับนี้ ในฉบับที่เป็นภาษาไทยของทั้ง 3 ฉบับ เข้าใจว่ามีความแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือ สัญญา 2 ฉบับแรก จะมีข้อความว่า “หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นอักษรไทยฉบับหนึ่ง อักษรอังกฤษฉบับหนึ่ง ข้อความตรงกัน” (This treaty, executed in Siamese and English, both versions having the same meaning and intention, ...) (ฉบับแรกมี 12 ข้อ และฉบับต่อมามี 11 ข้อ) แต่ก็ไม่เขียนไว้ชัดเจนว่า ถือฉบับใดเป็นหลัก ส่วนสัญญาเดอ มงติญี่ นั้น ข้อความที่ปรากฏในข้อ 23 กล่าวไว้ว่า “สัญญานี้ได้ทำเป็นภาษาฝรั่งเศสและภาษาไทย ทั้ง 2 ฉบับ ข้อความตรงกัน โดยยึดฉบับภาษาฝรั่งเศสเป็นหลัก และพยายามให้ฉบับภาษาไทยมีข้อความตรงกัน” (Le présent Traité ayant été rédigé en Français et en Siamois, et les deux versions ayant la même portée et le même sens, le texte Français sera officiel et fera foi sous tous les rapports, aussi bien que le texte Siamois.) คือมีข้อความบ่งไว้ชัดเจนว่า ใช้ฉบับภาษาฝรั่งเศสเป็นหลัก (le texte officiel) ส่วนสัญญาเบาวริง และสัญญาแอริสได้บ่งไว้ชัดเจนเช่นกัน แต่จะมีข้อความ “สัญญานี้ได้ทำกันเป็นภาษาสยามและภาษาอังกฤษ ทั้งสองฉบับมีข้อความเดียวกัน” (This Treaty, executed in Siamese and English, both versions having the same meaning and intention, ...) เท่านั้นเอง (สัญญาเดอ มงติญี่ ฉบับภาษาฝรั่งเศสนั้นพระนามของกษัตริย์ฝรั่งเศสขึ้นก่อนของสยาม ส่วนสัญญาเบาวริงและสัญญาแอริสฉบับภาษาอังกฤษ พระนามของกษัตริย์สยามขึ้นก่อนหน้า ดังนั้นฉบับภาษาฝรั่งเศสถือว่าเป็นแบบสากลสมัยใหม่มากกว่า แต่โดยเหตุบังเอิญ ฉบับภาษาไทยนั้นของสยามมาก่อนชาติอื่น) อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดถึงหลักเกณฑ์ในการตีความสนธิสัญญา ควรยึดฉบับใดเป็นหลักนั้น ย่อมมีความหมายลึกซึ้งละเอียดอ่อน เมื่อมีการโต้แย้งหรืออธิบายข้อความสัญญา ความแตกต่างในการ “ยึดฉบับใดเป็นหลัก” ของแต่ละฉบับจึงเป็นเรื่องที่ควรวินิจฉัยให้ดี และใครชี้ให้เห็นในที่นี้ว่า สัญญาเดอ มงติญี่ ฉบับภาษาไทยก็ไม่ได้บ่งไว้ชัดเจนว่าให้ยึดฉบับภาษาฝรั่งเศสเป็นหลัก (เอาเป็นแน่ได้ทั้งอักษรไทย อักษรฝรั่งเศส)

Sir John Bowring ค.ศ. 1857.

สัญญาเดอ มงติญี่มีข้อความและรูปแบบสัญญาที่รัดกุม ส่วนสัญญาเบาวริงและสัญญาแอริสนั้น ยินยอมให้มีการตีความโดยคำนึงถึงปัญหาทางภาษาในสมัยที่ทำสัญญา ดังในข้อ 6 ในคำปรารภของสัญญาเบาวริงและแอริส มีข้อความต่อไปนี้

“ฝ่ายราชทูตอังกฤษ (อเมริกัน) ซึ่งเข้ามาทำหนังสือสัญญาครั้งนี้ ราชทูตहारู้จักภาษาไทยไม่ เสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้เอาหนังสืออักษรอังกฤษในหนังสือสัญญาไมตรีและกฎหมายแลค้าขาย แลพิภักดิ์ ซึ่งติดอยู่กับหนังสือสัญญานั้นเป็นแน่” (The American) Plenipotentiary having no knowledge of the Siamese language, the Siamese Government have agreed that the English text of these regulations, together with the treaty of which they form a portion and the tariff hereunto annexed, shall be accepted as conveying every respect, their true meaning and intention.)

รัชกาลที่ 4 จากหนังสือของ Leon De Rosny, *Le Peuple Saimois ou. Thai*, 1885

จากข้อความที่ยกมาข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่า ในคณะทูตที่มาทำสัญญาทั้งของอังกฤษและอเมริกา ไม่มีใครรู้ภาษาไทยเลยแม้แต่คนเดียว ในบันทึกของเบาวริงได้เขียนไว้ว่า “ตอนมาถึงสยามนั้น ได้ใช้ล่ามหลายต่อ จาก ภาษาอังกฤษ—ภาษาแมนดาริน—ภาษากวางตุ้ง—ภาษาทงถิ่นในฟูเกียน—ภาษาไทย ในที่สุดก็สามารถแจ้งความประสงค์ให้ข้าราชการฝ่ายไทยทราบ⁷ และผู้ที่เบาวริงขอให้ช่วยร่างสนธิสัญญานั้นเป็นบาทหลวงชาวอิตาลี⁸ ส่วนตอนที่แฮริสมาทำสัญญา “ได้ขอให้ *Stepen Matoon* มิชชันนารีที่มีความรอบรู้ขนบธรรมเนียมกฎหมาย นิสัยใจคอของชาวสยาม ทั้งยังเป็นผู้ที่สามารถพูดไทยได้เหมือนคนไทยเป็นล่ามในการทำสัญญา”⁹

กรณีของสัญญาเดอ มงติญี่ นั้น เราทราบแต่ว่า Montigny มาถึงราชสำนักในวันที่ 9 กรกฎาคม 1856 พร้อมล่ามหลายคน¹⁰ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้ใช้ล่ามกี่คนในตอนร่างสัญญา

สำหรับฝ่ายสยาม กลุ่มผู้แทนของการเจรจา ซึ่งมีกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยาบริรักษ์ ต่างเป็นผู้มีความรู้ทางภาษาอังกฤษ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นผู้ตัดสินใจชี้ขาดในการทำสัญญา และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีความรู้ภาษาอังกฤษด้วย

เราจะเข้าใจลักษณะสนธิสัญญาฉบับภาษาไทยทั้ง 3 ฉบับได้ดีขึ้นถ้าศึกษาเปรียบเทียบกับการทำสนธิสัญญาของราชสำนักจีนและญี่ปุ่นที่ทำกับประเทศตะวันตกในสมัยที่มีปัญหาทางภาษาเช่นสมัยนั้น และคิดว่าการศึกษาเปรียบเทียบดังกล่าวมีความจำเป็นด้วย

3. ความแตกต่างที่พบในสัญญาฉบับภาษาไทย

สนธิสัญญา 3 ฉบับนี้ เป็นสัญญาสากลฉบับแรกที่กษัตริย์สยาม¹¹ ทรงทำกับผู้นำของกลุ่มประเทศตะวันตกจากฉบับภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว สนธิสัญญาทั้ง 3 ฉบับมีรูปแบบการทำสัญญาสากลสมัยใหม่ และทั้ง 3 ฉบับนี้ก็ไม่มีอะไรแตกต่างกันมากนัก แต่ถ้าเทียบกับฉบับภาษาไทยแล้ว ก็จะพบว่าฝ่ายสยามมีท่าทีในการทำสัญญานี้แตกต่างจากกฎการทำสัญญาสากล ซึ่งดูได้จากข้อความของสนธิสัญญา ดังต่อไปนี้

สัญญาเบาวริงนั้นเริ่มด้วยข้อความต่อไปนี้

Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, and all its dependencies, and their Majesties Phra Bard Somdetch Phra Paramendr Maha Mongkut Phra Chom Klau Chou Yu Hua, the First King of Siam, and Phra Bard Somdetch Phra Pawarendr Ramesr Mahiswaresr Phra Pin Klau Chau Yu Hua, the Second King of Siam, desiring to establish upon firm and lasting foundations the relations of peace and friendship existing between the two countries, and to secure the best interests of their respective subjects by encouraging, facilitating, and regulating their industry and trade, have resolved to conclude a Treaty of Amity and Commerce for this purpose, and have, therefore, named as their Plenipotentiaries, that is to say:

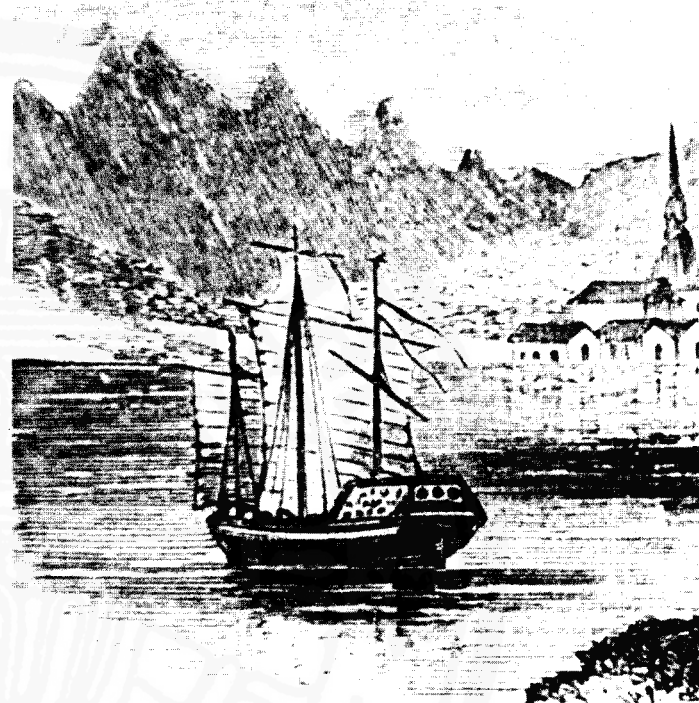
Her Majesty the Queen of Great Britain and Ireland, Sir John Bowring, Knight, Doctor of Laws, &c....

นามที่ปรากฏในข้อความของสนธิสัญญาที่ยกมานี้ คือ สมเด็จพระราชินีแห่งจักรภพอังกฤษ และ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์องค์ที่หนึ่ง และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์องค์ที่สองแห่งสยาม” ซึ่งมีความแตกต่างกับสัญญาแควริส เพียงเปลี่ยนจากคำว่า “สมเด็จพระราชินีแห่งจักรภพอังกฤษ” เป็น “ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา” และสัญญาเดอ มงติญี เป็น “สมเด็จพระจักรพรรดิฝรั่งเศส” แล้ว ข้อความทุกตอนของสัญญาทั้ง 3 ฉบับมีส่วนคล้ายคลึงกัน

แต่สนธิสัญญาฉบับภาษาไทยนั้นเป็นอย่างไร เรามาดูฉบับภาษาไทยที่เป็นข้อความเดียวกับฉบับภาษาอังกฤษที่กล่าวมาบ้าง

“ครั้งนี้มีทูตอังกฤษมาแต่พระนางซึ่งเป็นใหญ่ เป็นเจ้าราชอาณาจักรอันผสมกันคือทวีปบริเตนใหญ่ แลทวีปไอยยิแลน แลที่อื่น ๆ อันขึ้นแก่ราชอาณาจักรนั้น เข้ามาขอทำสัญญาทางพระราชไมตรี แลการค้าขายกับกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา จึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลสมมติเทพพงษ์วงชาติศรภะษัตริย์รัชดิยราชนิกรโธม จากุรัตนบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบาทสมเด็จพระบรมทรามเมศรมหิศเรศรังสรรค์ มหันตวรเดโชไชยมโหฬารคุณอดุลยเดช สรรพเทเวศรานุรักษ์ บวรจุฬจักรพรรดิราชสังกาศ บวรธรรมิกราชบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สองพระองค์ทรงเห็นชอบกับราชดำริที่พระนางเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในทวีปบริเตนใหญ่ แลไอยยิแลน ร่วมพระราชประสงค์ทำหนังสือสัญญาทางไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษเมืองบริเตนอิริลันด์ เพื่อจะให้มิผลประ โยชน์แก่ราษฎรอยู่ใต้บังคับไทยแลคนอยู่บังคับอังกฤษ จัดแจงการทำมาหากินค้าขายให้มีประโยชน์เรียบร้อย เพราะเหตุฉะฉนนี้ จึงได้ตั้งพระไทยจะทำหนังสือสัญญาไมตรีการค้าขายจึงได้ตั้งเสนาบดีให้มีอำนาจทั้งสองฝ่าย ๆ พระเจ้าแผ่นดินเมืองบริเตน ไอยยิแลนตั้งบอยอน โบวริงเป็นขุนนางลูกขุนผู้ใหญ่”¹²

“ศุภมศค จุลศักราช 1217 ปีเถาะสัปตศก ความเจริญงามองมีแก่บ้านเมืองเทอญ”

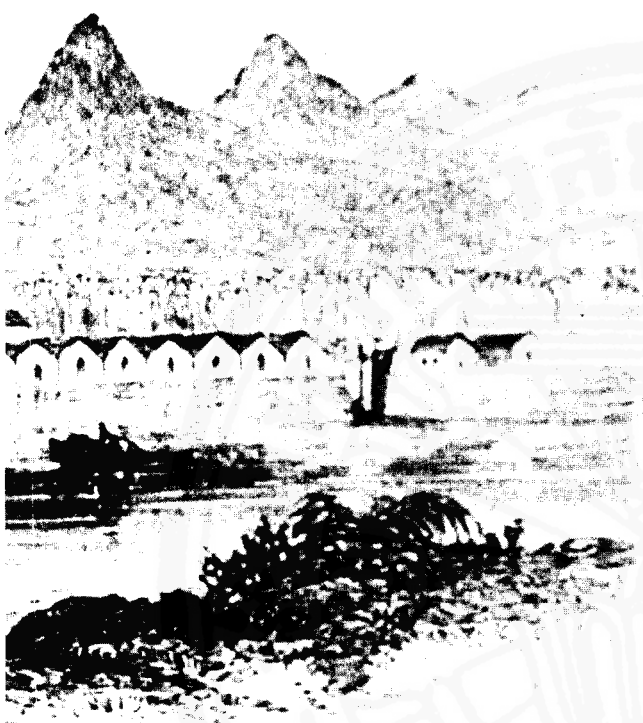

อ่าวจันทบุรี จากหนังสือของ F.A. Neal, Narratives of a Residence in Siam, London, 1852

ถ้าเปรียบเทียบข้อความของภาษาไทยกับภาษาอังกฤษของแต่ละฉบับนี้ ก็จะสังเกตเห็นได้ว่า ฉบับภาษาไทยจะมีความหมายทำนองว่า การที่จะทำสัญญาหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะใช้รูปแบบการร่างพระราชบัญญัติดังที่ปฏิบัติกันมาในประเทศสยาม

ส่วนสัญญาแควริสฉบับภาษาไทย ไม่ได้กล่าวถึงคณะทูตในการทำสัญญาเลย เขียนไว้ว่า “กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงยินยอมทำสัญญากับประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา” (ยอมกันทำหนังสือสัญญาแก่ปรีไซเดนต์ยูไนเตดสเตต) ซึ่งก็เป็นลักษณะเดียวกับสัญญาเบาวริง คือฝ่ายไทยเป็นตัวตั้งตัวตีในการทำสัญญา

แต่ว่าสัญญาเดอ มงติญีฉบับภาษาไทย จะมีข้อความที่ต่างกันออกไป คือเริ่มต้นด้วย “สมเด็จพระจักรพรรดิฝรั่งเศส

สัญญาของทั้งสองฝ่าย ได้ยินยอมกันและกัน แต่งตั้งกงสุลประจำ
อีกประเทศหนึ่ง” (ผู้เขียนเน้นตรงที่จุดเอง) (Les Hautes
Parties Contractantes se reconnaissent réciproquement
le droit de nommer des Consuls et Agents Consulaires
pour résider dans leurs Etats respectifs.) ส่วนฉบับภาษา
ไทยไม่ระบุข้อความว่า “ฝ่ายสยามยินยอมให้ฝรั่งเศสมาตั้งกงสุล
ในสยาม” และไม่มีข้อความ “ยอมรับสิทธิในการตั้งกงสุลใน
ประเทศคู่สัญญา”

จะขอยกตัวอย่างการใช้ชื่อประเทศ Siam เป็นตัวอย่าง
อธิบายความละเอียดอ่อนในการใช้ภาษาของสัญญาฉบับ
ภาษาไทยทั้ง 3 ฉบับนี้

ตารางที่ 1

	ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย
คำปรารภ	The First King of Siam(หมายเหตุ)
	The Second King of Siam
	the First and Second Kings of Siam
ข้อ 1	the First and Second Kings of Siam
	British subjects coming to Siam to reside in Siamกรุงเทพมหานคร
	the Government of Siamเสนาบดีฝ่ายไทย
ข้อ 2	British subjects coming to Siamกรุงเทพมหานคร
	British subjects in Siam
	the laws of Siamกฎหมายเมืองไทย
ข้อ 3	a British subject in Siamกรุงเทพฯ
	any British offenders resident or trading in Siamกรุงเทพฯ

ที่ 3 แห่งฝรั่งเศส และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์ทรง
ยินยอมทำสนธิสัญญา...” ซึ่งเป็นข้อความที่ใกล้เคียงกับฉบับ
ภาษาฝรั่งเศส หรือแปลความจากภาษาฝรั่งเศส ที่แตกต่าง
จากสัญญาสองฉบับแรก คือสัญญานี้มีใช้ฝ่ายไทยเป็นหลัก
แต่เป็นการทำสัญญาร่วมกัน มีฐานะเท่าเทียมกัน¹³ สำหรับ
ฝ่ายไทยที่เดิมมีสัญญาที่เป็นฉบับภาษาไทยเป็นหลัก และ
เปลี่ยนมามีลักษณะที่แปลมาจากภาษาฝรั่งเศสนั้น มีความ
หมายที่ลึกซึ้งน่าศึกษาพิจารณา

แต่คำว่า เท่าเทียม หรือ เสมอภาคของคู่สัญญา ดังที่
ปรากฏในสัญญานี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ทั้งสองฝ่ายจะเข้าใจ
เช่นนั้น ฉบับภาษาฝรั่งเศสระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นสัญญาแบบ
สัญญาต่างตอบแทน คือทั้งสองฝ่ายยินยอมเซ็นสัญญา แต่
ฉบับภาษาไทยนั้นยังถือว่าเป็นสัญญาแบบสัญญาฝ่ายเดียว
มากกว่า อย่างเช่นในข้อ 2 ของสัญญาฉบับนี้ที่เป็นฉบับภาษา
ฝรั่งเศส มีข้อความ “คณะทูตที่มีอำนาจเต็มในการลงนามใน

ข้อ 4	all the seaports of Siam	หัวเมืองชายทะเลซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ		ตารางที่ 2	
	have lived in Siam		ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย
	British residents in Siam	ข้อ 2	to reside at Bangkok	กรุงเทพมหานคร
			the port of Bangkok	กรุงเทพมหานคร
ข้อ 5	British subjects intending to reside in Siamกรุงเทพมหานคร	ข้อ 4	reside permanently only at Bangkok	กรุงเทพฯ
	nor shall they leave Siamกรุงเทพฯ		to reside at Bangkok
				from the city of Bangkok	กำแพงเมือง
ข้อ 6	British subjects visiting or residing in Siamกรุงเทพฯ	ข้อ 7	the Court of Bangkok
				to come up to Bangkok	กรุงเทพฯ
ข้อ 7	British ship of war conveying to Siam a public functionary...กรุงเทพฯ	ข้อ 8	British vessels trading to Bangkok
ข้อ 8	to build ships in Siamกรุงเทพฯ			

(หมายเหตุ)นั้นเนื่องจากในฉบับภาษาไทย ใช้คำศัพท์ในการเขียนอีกแบบหนึ่งไม่มีภาษาที่มีความหมายตรงกัน

จากสัญญาเบาว์ริงที่ปรากฏในตารางที่ 1 ใช้คำว่า Siam ถึง 20 แห่ง

ชื่อของตารางที่ 1 เรียกชื่อประเทศสยามโดยใช้ชื่อต่างกันถึง 5 ชื่อ คือ กรุงเทพมหานคร, กรุงเทพฯ, กรุงฯ, เมืองไทย, ฝ่ายไทย แต่สามชื่อนี้แรกนั้นน่าจะถือเป็นคำเดียวกันหรือเป็นชื่อย่อของอีกชื่อหนึ่ง คำว่าเมืองไทย หมายถึงสยามในสมัยนั้น ฝ่ายไทยหมายถึงขุนนางไทย แต่ก่อนจะพิจารณาสัญญาต่อไป เราหันมาดูการใช้ชื่อเมืองของ Bangkok ดูบ้าง

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า Bangkok เมื่อเทียบกันฉบับภาษาไทยจะเป็นคำเดียวกันทั้งหมด คือ กรุงเทพ (มหานคร)¹⁴ จากตัวอย่างต่าง ๆ เหล่านี้ Siam ซึ่งมีหลายความหมายและ Bangkok ซึ่งหมายถึงเมืองเท่านั้น ในสัญญาฉบับภาษา

ไทยถือว่าเป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน ข้อนี้เป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง

คำว่า “กรุง” (Krung) นั้น โดยทั่วไปในภาษาไทยหมายถึงถึง “เมืองที่มกำแพงเมืองหรือเมืองหลวง”¹⁵ แต่ขณะเดียวกันก็หมายถึง “ประเทศ” ด้วย¹⁶ ซึ่งดูได้จากสัญญาเบาว์ริงฉบับภาษาไทย ข้อที่ 7 เรียกอังกฤษว่า “กรุงบริเตน” แต่ว่ากรุงที่หมายถึงประเทศสยามปกติจะใช้คำว่า “กรุงสยาม”¹⁷ กรุงเทพมหานครหรือกรุงเทพฯ นั้นจะไม่มี ความหมายว่าประเทศสยาม จะหมายถึง บางกอก อันเป็นเมืองหลวงเท่านั้น¹⁸ ถ้าเป็นเช่นนี้ เราก็อดคิดไม่ได้ว่า ทำไมผู้ร่างสัญญาเบาว์ริงฉบับภาษาไทยถึงได้ใช้คำว่า Siam กับ Bangkok ปะปนกัน ไม่แน่ว่าผู้ร่างจงใจหรือทำไปโดยไม่รู้ตัว

ในคำประกาศหลังจากการลงนามของสัญญาเบาว์ริงสัญญาเอริสและสัญญาเดอ มงติญี¹⁹ ได้ประกาศอย่างชัดเจนด้วยภาษาง่าย ๆ เกี่ยวกับการอนุญาตให้ชาวตะวันตกมาอาศัยอยู่ในประเทศสยามว่า หลังจากการทำสัญญาคาดว่า จะมีชาวตะวันตกมาอาศัยอยู่ในประเทศสยามมากขึ้น แต่ก็มี การแยกเขตที่อยู่อาศัยของต่างชาติในกรุงเทพและหัวเมืองไว้ อย่างชัดเจน

ต้นตอนที่สมุทรปราการ จากหนังสือของ F.A. Neal, Narratives of a Residence in Siam, London, 1852

ความแตกต่างในการใช้ภาษาของฉบับภาษาอังกฤษและภาษาไทยนั้น เห็นได้ชัดที่สุดในข้อ 4 คือตัวเอนของข้อความ “British subjects are permitted to trade freely in all the seaports of Siam” ข้อความนี้ถ้าแปลง่าย ๆ ก็จะได้ความว่า “ชาวอังกฤษสามารถทำการค้าอย่างเสรีในเมืองท่าต่าง ๆ ของสยาม” แต่ข้อความเดียวกันที่ปรากฏในฉบับภาษาไทยดังที่ได้แสดงในตารางที่ 1 คือ “หัวเมืองชายทะเลซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ” แต่อังกฤษได้รับสิทธิ์ในการค้าในปีหนึ่ง มะละกา สิงคโปร์และนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา บัตตานี กลาง ไทรบุรี และหัวเมืองอื่น ๆ ของไทยตามสัญญาเบอร์นี ข้อที่ 10 ที่ทำในปี 1826 และบรรดาหัวเมืองเหล่านี้มีหลักฐานปรากฏว่า สงขลา กลาง พังงา ตะกั่วทุ่งตะกั่วป่า เป็นหัวเมืองที่ขึ้นกับกรุงเทพฯ²⁰ คงไม่เป็นปัญหา de facto กระมัง แต่ก็ต้องยอมรับว่าสัญญาฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษตีความได้ต่างกัน

ปัญหาเรื่องชื่อเมืองชื่อประเทศที่ปรากฏในสัญญาแฮริส

ก็เช่นเดียวกับสัญญาเบาว์ริง ส่วนสัญญาเดอ มงติญีฉบับภาษาไทยมีที่นาสังเกต คือการแยกคำ Siam และ Bangkok ไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือสัญญาเดอ มงติญีฉบับภาษาไทยพูดถึง Siam ตามที่ปรากฏในสัญญาฉบับภาษาฝรั่งเศสว่า ประเทศสยาม และคำว่ากรุงเทพฯ นั้นจะหมายถึงเมืองหลวง (Bangkok) ตามที่ใช้ในฉบับภาษาฝรั่งเศสเท่านั้น ประเทศสยามหรือเรียกกลับกันว่าสยามประเทศซึ่งก็หมายถึง “ประเทศสยาม” ดังที่ปรากฏในพจนานุกรม Pallegois²¹ ประเทศสยามที่ใช้กันเป็นศัพท์ใหม่ ซึ่งยังดูใหม่มากในสมัยนั้น และอาจจะเป็นเหตุผลนี้เองจึงเหลือแค่คำว่า Siam ในฉบับภาษาฝรั่งเศสแต่อย่างไรก็ตาม คำว่า Siam ในสัญญาฉบับภาษาฝรั่งเศสก็คือ ประเทศสยาม และ Bangkok ก็คือกรุงเทพฯ นั่นเอง ดังนั้น ข้อ 2 ข้อนี้ที่ปรากฏในสัญญาเดอ มงติญีจึงไม่คลุมเครือเช่นที่ปรากฏในสัญญาเบาว์ริงและแฮริส จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าท่าทีในการทำสัญญาของสยามที่มีต่ออังกฤษและอเมริกาแตกต่างจากท่าทีที่มีต่อฝรั่งเศส ทำให้

เห็นว่าไทยปรับตัวในการทำสัญญาระหว่างประเทศกับยุโรป ตะวันตกที่ได้ดีขึ้นกว่าเดิม ถ้าเราดูจากท่าทีของเจ้าพระยา ประยูรวงศ์ที่เป็นผู้แทนคนหนึ่งในการลงนามสัญญาเบาว์ริง ซึ่งขาดความกระตือรือร้น ทั้งนี้เพราะท่านมุ่งหวังจะปกป้อง รักษาระบบการค้าที่กลุ่มของตนได้รับอภิสิทธิ์อันเป็นฐานอำนาจที่มีอยู่ไว้ และเมื่อท่านสิ้นชีพหลังจากการทำสัญญาเบาว์ริง ก็ยังผลให้ฝ่ายสยามต้องหลีกเลี่ยงการทำสัญญากับชาติอื่น ๆ รวดเร็วเกินไป เพราะอาจถูกบังคับให้เปลี่ยนท่าที การทูตในระยะสั้น และการเปลี่ยนแปลงภายหลังการสิ้นชีพของท่าน โดยมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นตัวแทนกลุ่มอำนาจใหม่ที่มีความก้าวหน้าและเห็นการณ์ไกลกว่าเดิม ได้แสดงว่ากลุ่มใหม่กำลังทดแทนกลุ่มเก่า และกำลังจะทำประโยชน์ให้แก่ชาติ ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าในช่วงต่อจากนี้ ควรศึกษาถึงความสัมพันธ์ และการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ (การค้าโดยเรือ กลไฟของตะวันตกเข้าแทนที่เรือสำเภของจีนมีการเก็บภาษีอากรทางอ้อม) ที่เคยเป็นฐานของโครงสร้างอำนาจทางการเมืองของราชวงศ์จักรี รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสัญญา 3 ฉบับนี้ด้วย เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงมีความจำเป็นต้องแยกแยะความหมายของคำต่าง ๆ ในสนธิสัญญา 3 ฉบับทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

4. “ประกาศ” ที่เกี่ยวกับสนธิสัญญา 3 ฉบับ

เวลาศึกษาถึงอิทธิพลและบทบาทของสัญญา 3 ฉบับ ที่มีต่อคนไทยนั้น เราไม่ควรมองข้ามความสำคัญของการประกาศของกษัตริย์ไทยในสมัยนั้นอันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประกาศเหล่านี้ได้รวมพิมพ์อยู่ใน “ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4”²² และส่วนหนึ่งของประกาศเหล่านี้ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ²³ ซึ่งมีผู้ใช้นับแปลนี้ศึกษาค้นคว้า²⁴ แต่การแปลนั้นอาจเพราะต้องการเผยแพร่เกียรติคุณของรัชกาลที่ 4 จึงมีการละเลยรายละเอียดบางอย่าง เช่น พวกชื่อสถานที่ เป็นต้น จึงค่อนข้างจะขาดรายละเอียดและความถูกต้องบางประการไป ดังนั้นหากคิดจะใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์แล้ว ควรระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ทางที่ดีควรศึกษาจากฉบับภาษาไทยด้วย

“ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4” เป็นการรวมประกาศต่าง ๆ 343 ฉบับที่ประกาศในช่วง 17 ปีของการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือตั้งแต่เดือนสิงหาคม จุลศักราช 1213 (ค.ศ. 1851) เป็นต้นมา ประกาศที่เกี่ยวข้องกับสัญญา 3 ฉบับโดยตรงและทางอ้อมมีอยู่ 20 ฉบับ ประกาศที่สำคัญที่สุดและเกี่ยวกับสัญญาทั้ง 3 ฉบับโดยตรงคือ ประกาศเมื่อวันที่ 4 เดือนมิถุนายน 1856 ประกาศที่ 86

ป้อมที่สมุทรปราการ จากหนังสือของ F. A. Neal, *Narratives of a Residence in Siam, London, 1852*

FORTRESS AT PAKNAM.

“ประกาศว่าด้วยเขตที่ซึ่งฝรั่งจะเช่าหรือซื้อได้” และประกาศที่ 87 “ประกาศว่าด้วยการประพุดต่อฝรั่งเศส อังกฤษและอเมริกัน ที่มาอยู่ในเมืองไทย” ที่ประกาศในปีเดียวกัน²⁵

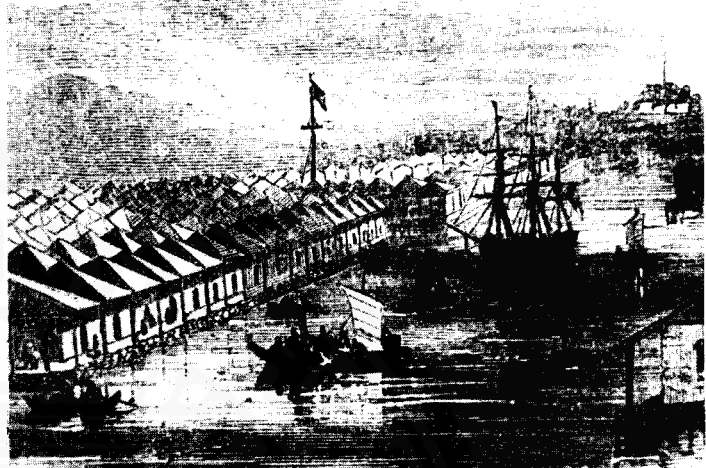
ในข้อที่ 4 ของสัญญาเบาว์ริง ได้ระบุเขตที่อยู่อาศัยของคนอังกฤษให้อยู่ในเขตกรุงเทพฯ คือ

1) บริเวณที่อยู่ห่างจากกำแพงเมืองหลวงในรัศมี 200 เส้น (4 ไมล์หรือ 6 กิโลเมตร) คนอังกฤษเช่าได้แต่ซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง 10 ปีแล้วจึงจะซื้อได้ ถ้าอยู่ไม่ถึง 10 ปี การซื้อต้องได้รับอนุมัติจากเสนาบดีไทย

2) ที่นอกกำหนด 200 เส้นนั้น คนอังกฤษจะซื้อหรือเช่าได้ในบริเวณที่ห่างจากกำแพงเมืองด้วยเรือแจวเรือพายในเวลาภายใน 24 ชั่วโมง (สัญญาข้อนี้ให้ใช้กับ (ข้อ 4) ของสัญญาแฮริส และ (ข้อ 5) ของสัญญาเดอ มงติญีด้วย) ประกาศว่าด้วยเขตที่อยู่อาศัยนี้ ได้ระบุไว้ใน ข้อ 10 และ 11 ของ “ข้อตกลงเพิ่มเติม”²⁶ ที่ลงนามกับ Parkes ในวันที่ 13 พฤษภาคม 1856 ประกาศฉบับที่ 86 นี้เพื่อประกาศข้อตกลงนี้ให้ทราบทั่วกัน

ประกาศนี้และฉบับที่ 87 เป็นประกาศสำหรับข้าราชการชั้นสูงและชั้นผู้น้อย เจ้าหน้าที่ในหัวเมือง และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทราบ ดังนั้นจึงมีการระบุงุุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับในประกาศนี้ด้วย²⁷ เมื่ออ่านประกาศนี้จะสังเกตได้ทันทีว่า “ราชฎร”²⁸ ซึ่งหมายถึงเสรีชนนั้นประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติหลายภาษา ตั้งแต่คนไทย และมีคนจีน เวียดนาม มอญ ลาว เขมร พม่า มาเลย์ เชื้อสายโปรตุเกส เชื้อสายเปอร์เซีย และแขกจาม รวม 11 เชื้อชาติด้วยกัน นักสังเกตการณ์ชาวยุโรปกลางศตวรรษที่ 19 ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตนครหลวงนั้นมีหลายเชื้อชาติ²⁹ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ทางประวัติศาสตร์มากนักที่กล่าวถึงเชื้อชาติต่าง ๆ มากมาย เช่นที่ระบุใน “ประชุมประกาศ” ประกาศดังกล่าวจึงเป็นเอกสารอันดีที่จะทำให้เข้าใจถึงประเทศเมืองท่า³⁰ ของกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีบางกอกเป็นศูนย์กลาง

อนึ่ง จดหมายภาษาอังกฤษ³¹ ลงวันที่ 14 พฤษภาคม 1856 ซึ่งเป็นวันที่หลังจากการลงนามใน “ข้อตกลงเพิ่มเติม” กับ Parkes หนึ่งในของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวไว้ว่า “ข้อตกลงเพิ่มเติม” เป็นข้อความที่ทำให้สัญญาเบาว์ริงมีความกระจ่างมากขึ้น หากรัฐบาลอังกฤษรับ

THE FLOATING CITY—BANGKOK.

กรุงเทพฯ จากหนังสือของ F.A. Neal, *Narratives of a Residence in Siam, London 1852*

รองข้อตกลงดังกล่าว ฝ่ายสยามก็จะเตรียมประกาศเป็นภาษาไทยตามที่ตกลงให้ทราบทั่วกัน ทั้งนี้คงหมายความว่า “ประกาศที่ 86” หรือ วันประกาศมีปัญหาแล้ว ก็ถือเอา “ประกาศที่ 87”³² แทนนั่นเอง จดหมายฉบับนี้ยังได้กล่าวไว้ว่า เพื่อประกาศให้ข้าราชการชาวจีนและชาวเวียดนามทราบประกาศนี้ จึงมีความจำเป็นให้แปล “ประกาศ” เป็นภาษาจีนด้วย (Our Chinese and Cochin Chinese Officials) และได้ขอร้องให้เบาว์ริงซึ่งประจำอยู่ที่ฮ่องกงตรวจตราร่างฉบับภาษาจีน และตีพิมพ์เป็นภาษาจีนตามคำแนะนำของ Parkes ด้วย “ข้าราชการชาวจีนและชาวเวียดนาม” ในที่นี้คงหมายถึง เจ้าหน้าที่ศุลกากร และพวกที่มีหน้าที่การงานเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศทั้งหลาย

ประกาศที่หยิบยกขึ้นมาพิจารณานี้ เป็นประกาศที่ง่าย ๆ และชัดเจน เพื่อแจ้งให้ข้าราชการในส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น รวมทั้งคนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มาอาศัยอยู่ในสยามตามที่กล่าวมาข้างต้นได้ทราบว่ามี การลงนามในสัญญาทั้ง 3 ฉบับ อนุญาตให้ฝรั่ง คือชาวตะวันตกมาอาศัยพักพิงและประกอบการค้าในสยามได้ รวมทั้งได้ชี้ให้เห็นขั้นตอนในการทำสัญญาและประโยชน์ที่จะได้รับจากการลงนามในสัญญาด้วย สิ่งแรกคือใน “ประกาศที่ 87” ได้ระบุไว้ว่า คนสัญชาติอังกฤษ อเมริกา

บ้านไทย จากหนังสือของ Sir John Bowring ค.ศ. 1857

และฝรั่งเศส ต้องเสียภาษีอากรให้รัฐบาลเช่นเดียวกับชาวต่างชาติอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในสยาม นอกจากนั้นยังได้สรุปผลประโยชน์ที่ฝ่ายสยามจะได้รับจากการอนุญาตให้ชาวต่างชาติเหล่านี้มาอยู่ในสยามอย่างคร่าว ๆ 3 ข้อ คือ

1. หากชาวตะวันตกเข้ามาอยู่ในสยาม ก็จะใช้ความรู้ที่ก้าวหน้ามาผลิตสินค้าที่มีคุณภาพสูงกว่าที่เคยผลิตได้ในประเทศ และเมื่อนำออกจำหน่ายราคาก็จะถูกกว่าสินค้าที่มาจากต่างประเทศ ทั้งยังเป็นโอกาสให้ช่างสยามได้เรียนรู้และเลียนแบบอุตสาหกรรมในประเทศก็จะเจริญขึ้น

2. ชาวตะวันตกมีความรู้ทางด้านเกษตรกรรม, ถ้าเข้ามาทำการบุกเบิกเพาะปลูกในบริเวณกว้างว่างเปล่า ก็จะทำให้ได้ภาษีอากรสมัตตผลเพิ่มขึ้น

3. เมื่อชาวตะวันตกเข้ามาลงทุนเช่าซื้อที่และจ้างแรงงาน เงินตราต่างประเทศก็จะตกอยู่ในประเทศเป็นประโยชน์ต่อประชาชน คนยากจนจะได้รับจ้างทำงานไม่ต้องขายตัวเป็นทาส

ด้วยเหตุผล 3 ประการที่กล่าวมานี้ ในประกาศนอกจากจะเน้นให้เห็นถึงประโยชน์ที่ฝ่ายสยามจะได้รับแล้ว ยังได้ตกแต่งเดือนประชาชนอย่าได้มีเรื่องขัดแย้งหมองใจกับชาวตะวันตก เพราะต่างภาษา ต่างขนบธรรมเนียม ทั้งรูปร่างหน้าตาก็แตกต่างกัน ปัญหาต่าง ๆ จึงอาจเกิดขึ้นได้ง่าย³³

ในที่นี้เราไม่มีเวลาอธิบายเหตุผลแต่ละข้อที่ฝ่ายสยามและคนทั่วไปเข้าใจกันอย่างละเอียดเพื่อเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งของสัญญาที่เข้าใจว่าเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายสยาม ซึ่งตรงข้ามกับความเข้าใจของคนทั่วไป ที่มองว่าประเทศสยามสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านพากันตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสแล้วชาติเหล่านั้น เป็นเพราะการทูตของสยามที่ได้ลงนามในสัญญาเบาว์ริง และสัญญาฉบับอื่น ๆ

ส่วนประกาศที่นอกเหนือไปจากฉบับที่มีความสัมพันธ์กับสัญญา 3 ฉบับนี้ ยังมีประกาศฉบับที่ 88, 95 และ 104 ที่เรียกร้องให้ประชาชนซื้อข้าวสารกักตุนไว้ เพราะคาดว่าหลัง

การลงนามในสัญญาแล้ว ราคาข้าวสารจะสูงขึ้น “ประกาศฉบับที่ 256” ห้ามส่งข้าวสารไปจำหน่ายยังต่างประเทศ “ประกาศฉบับที่ 90 และ 105” อนุญาตให้รับจ้างทำงานให้ชาวตะวันตก ได้ “ประกาศฉบับที่ 151” ห้ามซื้อต่างชาติเป็นทาส เป็นต้น และ “ประกาศฉบับที่ 96, 107, 110, 112, 192, 222, 223, 224, 244” ที่ว่าด้วยปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากเงินตราต่างประเทศ ที่หลั่งไหลเข้ามาในสยามหลังจากลงนามในสัญญา เป็นต้น

5. สรุป

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า คนทั่วไปมักให้ความสนใจแต่เรื่องสังคม-เศรษฐกิจที่สืบเนื่องมาจากการลงนามสัญญาเบาว์ริง ในปี 1855 และสัญญาฉบับอื่นๆ ที่ทำหลังจากนั้น แต่ในบทความนี้ ใครจะชี้ให้เห็นถึงแง่มุมอื่น โดยพิจารณาจากสัญญาทั้ง 3 ฉบับ ที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ และเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัญญา 3 ฉบับนี้

“ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับสัญญาแฮริสฉบับภาษาอังกฤษ”

ในหนังสือ “พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์” ได้กล่าวถึงสัญญาแฮริสว่ามี 21 ข้อ โดยไม่ได้ระบุรายละเอียดของแต่ละข้อว่ามีอะไรบ้าง แต่ถ้าดูจากสัญญาเบาว์ริงที่อยู่ในพงศาวดารฉบับเดียวกันนี้ ซึ่งมี 21 ข้อ คือมี สัญญาทางพระราชไมตรี 12 ข้อ ข้อกฎหมาย 6 ข้อ และพิกัดสินคำ 3 ข้อแล้ว สัญญาแฮริสก็น่าจะมีข้อความเช่นเดียวกัน สัญญาแฮริสฉบับภาษาไทยที่ใช้ศึกษากันทุกวันนี้ ก็มีข้อความแบบเดียวกันกับสัญญาเบาว์ริงฉบับภาษาไทย คือมี สัญญาทางพระราชไมตรี 12 ข้อ ข้อกฎหมาย 6 ข้อ และพิกัดสินคำ 3 ข้อ ซึ่งหมายความว่าสัญญาฉบับภาษาไทยทั้งสองฉบับมีข้อความตรงกัน

แต่ที่น่าแปลกใจ คือ สัญญาแฮริสฉบับภาษาอังกฤษที่ยังเก็บรักษาไว้จนทุกวันนี้ มีสัญญาทางพระราชไมตรี 10 หรือ 11 ข้อเท่านั้น และวิธีการแบ่งหัวข้อก็ไม่เหมือนกันด้วย สัญญาแฮริสที่มีการอ้างอิงบ่อยที่สุด จากหนังสือ *State Papers of the Kingdom of Siam*. Compiled by the Siamese Legation in Paris by order of H.H. Prince Prisdang,

Fig. 2. — Jeune fille Siamoise de Bangkok.

«*Hommes libres*», en commémoration de l'affranchissement du joug de Cambou

หญิงไทย จากหนังสือของ Leon De Rosny, *Le Peuple Saimois ou thai*, 1885

London: William Ridgway, 1886, pp. 173-178. ในบทความ “Treaty of Peace, Friendship, Commerce and Navigation, between Siam and the United States” (Text A) อีกฉบับหนึ่งที่มีการอ้างอิงบ่อย คือสัญญาฉบับที่อยู่ใน W.H. Pitkin, *Revision of Obsolete treaties of Siam, Supplement to Siam's treaties*, New York, 1919, pp. 52-60. (Text B) แต่สัญญาฉบับนี้เหลือเพียงสัญญาว่าด้วยการแผ่นดินเท่านั้น ส่วนข้อกฎหมายและพิกัดสินคำขาดหายไป

และอีกฉบับผู้เขียนได้มาจากประเทศไทย คือ **ประมวลสนธิสัญญา** (ดูจากตัวพิมพ์แล้ว คงพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 (1868-1910) ปกหน้าและปกหลังขาดหายไป จึงไม่ทราบปีที่พิมพ์) ในประมวลสนธิสัญญาเล่มนี้ มีสัญญาแฮริสฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งมีสัญญาทางพระราชไมตรี, ข้อกฎหมาย และพิกัดสินคำ รวมอยู่ด้วย (หน้า 1-8) (Text C)

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบหัวข้อต่าง ๆ ของสัญญาแฮริส

ฉบับภาษาไทย	Text A	Text B	Text C
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	—	—	5
6	5	5	6
7	6	6	7
8	7	7	8
9	8	8	9
10	9	9	
11	10	10	10
12	11	11	

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่า Text A และ B ที่ใช้อ้างถึงบ่อยที่สุดนั้น ไม่มีข้อ 5 เราไม่ทราบเหตุผลที่ไม่มีข้อ 5 แต่ถ้าดูจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 และ Text B แล้ว ฉบับภาษาอังกฤษนั้นน่าจะมีหัวข้อที่ตรงกับข้อ 5 ของฉบับภาษาไทย และถ้าเราเปลี่ยน British subject เป็น American citizen, British Consul เป็น American Consul และ British Consulate เป็น American Consulate แล้ว ข้อที่ 5 ของสัญญาแฮริสก็จะมีข้อความเดียวกับ ข้อที่ 5 ของสัญญาเบาว์ริงทุกประการ

เชิงอรรถ

1. ในประเทศญี่ปุ่น คำว่า Bowring เขียนและอ่านเป็นภาษาญี่ปุ่น 3 แบบ ใน ประวัติการทูตจีนสมัยใหม่ ของ ซาคาโนะ ใช้ว่า “บาวลิ่ง” ใน ประวัติการเปิดประเทศของญี่ปุ่น ของ อิชิจิ อ่านได้ว่า “เบาวลิ่ง” และในหนังสือ ปทานุกรมประวัติศาสตร์เอเชีย ของสำนักพิมพ์เฮบบลจะ ใช้ว่า “โบลิ่ง”
2. Pensri (Suvanij) Duke, **Les relation entre la France et la Thaïlande (Siam)**. Bangkok: Librairie Chalermit, 1962, pp. 3-4.
3. Sir John Bowring, **The Kingdom and People of Siam**, Vol. II London: John W. Parker & Son, 1857, p. 226.
4. หนังสือสองเล่มที่ใช้อ้างอิงนี้ เป็นงานค้นคว้าสำคัญเกี่ยวกับ

การค้าสำเภาของไทยในปลายศตวรรษที่ 17 โดยเฉพาะปลายศตวรรษที่ 18-ศตวรรษที่ 19

Sarasin Viraphol, **Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade 1652-1853**, Cambridge & London: Harvard University Press, 1977. (วิจารณ์หนังสือ Edward Van Roy, “Review: Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853, ” in **Journal of the Siam Society**, Vol. 67, pt.1 (Jan., 1979), pp. 176-183.)

Jenifer Wayne Cushman, “Fields from the Sea: Chinese Junk Trade with Siam during the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries,” (Ph.D. Thesis, Cornell University, 1957).

5. งานชิ้นสำคัญมีดังต่อไปนี้

James C. Ingram, **Economic Change in Thailand, 1850-1970**, Stanford University Press, 1971.

Steven Piker, “The Closing of the Frontier, Land Pressures and their Implications for Rural Social Organization in the Thai Central Plain”, **Contributions to Asian Studies**, Vol. IX (1976), E.J.Brill: Leiden. pp. 1-6.

David B. Johnston, “Opening a Frontier, The Expansion of Rice Cultivation in Central Thailand in the 1890's” -do-, pp. 27-44.

-do-, “Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880-1930,” (Ph.D. Thesis, Yale University, 1975).

ชีเกฮารุ ทานาเบ้, “การสำรวจเกี่ยวกับที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา”, การศึกษาเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชุดที่ 11 ฉบับที่ 1, 2, 1973.

Shigeharu Tanabe, “Land Reclamation in the Chao Phraya Delta.” in Yoneo Ishii (ed.), **Thailand; A Rice Growing Society**. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1978. pp. 40-82.

6. เช่น ประกาศที่ 87, 90 92 และ 96 จาก ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4: พ.ศ. 2394-2400. พระนคร: องค์การคำตุรสุภา, 1960, หน้า 204-218, 223-225, 229-233, 251-255.

7. Bowring (1857), p. 250.

8. Nicholas Tarling, “The Mission of Sir John Bowring to Siam,” **Journal of the Siam Society**, Vol. 50, pt. 4, p. 108.

9. Mario Emilio Cosenza (ed.), **The Complete Journal of Townsend Harris**, Rutland & Tokyo: Charles E. Tuttle, 1959, pp. 155-156.

10. Pensri (1962), p. 4.

11. พระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นกษัตริย์ในเวลาเดียวกัน ดังนั้นสยามจึงมีพระมหากษัตริย์

- สองพระองค์ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของยุโรปเรียกสองพระองค์นี้ว่า กษัตริย์องค์ที่หนึ่งและองค์ที่สอง
12. ข้อความนี้มีได้แปลโดยตรงจากบทความของอิชิตี แต่ยกมาจาก “หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษและประเทศสยาม” (บรรณาธิการ)
 13. “ด้วยขมายศด้นาไปเลอนที่สามอัมเปรอดฝรั่งเศส กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์.....ยอมกันทำหนังสือสัญญา.....” (ฉบับภาษาไทย)
“Leurs Majestés Phrabath Somdet....., Premier Roi de Siam, et Phrabath Somdet....., second Roi de Siam, et Sa Majesté l'Empereur des Français....., ont résolu de conclure un Traité d'Amitié, de Commerce et de Navigation”, (ฉบับภาษาฝรั่งเศส)
 14. ที่นำสังเกต คือ กรุงเทพฯ ที่ตามหลังกำแพงเมืองถูกละไป
 15. D. J. B. Pallegoix, *Dictionarium Linguae Thai sive Siameansis interpretatione Latina, Gallica et Anglica illustratum*. Paris, 1854, p. 364. ให้ความหมายคำว่า Krung ว่า urbs regni caput; capitale du royaume; capital town of the kingdom.
 16. *สารานุกรมไทย*, ฉบับที่ 1, พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2498/99, หน้า 439.
 17. Loc., cit.
 18. Ibid., p. 447-456.
 19. “ประกาศว่าด้วยการประพุดต่อฝรั่งเศสอังกฤษและอเมริกาที่มาอยู่ในเมืองไทย”, *ประชุมประกาศ รัชกาลที่ 4*, พ.ศ. 2394-2400. พระนคร: องค์การคำครุสภา, 2503, หน้า 204-218.
 21. Ibid., หน้า 291.
 21. D. J. B. Pallegoix, *Dictionarium 1854*, p. 692.
 22. หนังสือที่หาอ่านได้ง่ายที่สุดคือ หนังสือที่จัดพิมพ์โดยองค์การคำครุสภา (4 เล่ม) ตามเชิงอรรถที่ 19
 23. M. R. Seni Pramoj & M. R. Kukrit Pramoj, “King of Siam Speaks.” (mimeograph) n.d. หาอ่านได้จากห้องสมุดสยามสมาคม
 24. เช่น Abbot Low Moffat, **Mongkut, the King of Siam**. Ithaca : Cornell University Press, 1961.
 25. *ประชุมประกาศ.....* หน้า 200-204, 204-218. ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัญญาเดอ มงติญี่มีเรื่องที่น่าสงสัย เพราะเดอ มงติญี่เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เดือนกรกฎาคม และลงนามในสัญญาเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม (cf. Pensri Duke (1962), p. 4)
 26. Agreement supplementary to the Treaty of Friendship and Commerce between Siam and Great Britain signed at Bangkok, May 13, 1856.
 27. หัวเมืองที่อนุญาตให้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวตะวันตก ตามที่ปรากฏในสัญญา 3 ฉบับ มี 22 แห่ง คือ นครเขษม (ปากต็ด), สมุทรปราการ (ปากน้ำ), สาครบุรี (ท่าจีน), นครชัยศรี, นนทบุรี, ปทุมธานี, อโยธยา, อ่างทอง, สิงห์บุรี, พรหมบุรี, ลพบุรี, สระบุรี, นครนายก, ปราจีนบุรี, ฉะเชิงเทรา, พนัสนิคม, ชลบุรี, เมืองบางละมุง, เกาะสีชัง, เพชรบุรี, สมุทรสงคราม (แม่กลอง), ราชบุรี.
 28. ชนชั้นในสังคมไทยในสมัยก่อน แบ่งเป็นผู้ดี ซึ่งประกอบด้วยเชื้อพระวงศ์และขุนนาง กับไพร่ ซึ่งไพร่ยังแบ่งเป็นราษฎรและทาส (cf. Dilock, **Die Landwirtschaft in Siam**. Tubingen, 1907, p. 32)
 29. Pallegoix, **Description du royaume Thai ou Siam**, Vol. 1, Paris, 1854, p. 7-8; Bowring (1857), Vol. 1, p. 81.
 30. คำว่า “ประเทศเมืองท่า” ในที่นี้ จะหมายถึงประเทศที่มีเมืองหลวงอยู่ติดปากน้ำ เป็นที่รวมสินค้าจากหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อส่งไปยังต่างประเทศ เป็นการหากำไรจากการส่งสินค้าออก ลักษณะนี้ฐานอำนาจของกษัตริย์และขุนนางมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจที่พึ่งการค้าต่างประเทศ แต่การค้าประเภทนี้บางที่ก็อยู่ในมือต่างชาติ ดังนั้นฐานอำนาจกับต่างชาติจึงถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน คำว่ากรุง ในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงมีความหมายที่ละเอียดอ่อน กรุงหมายถึง “แม่น้ำ” คำว่าเจ้ากรุง หมายถึง ผู้ควบคุมเส้นทางแม่น้ำ หรือหมายถึงผู้ครอบครองตั้งแต่ปากน้ำถึงต้นน้ำ ดังนั้นเมืองที่เจ้ากรุงอยู่ก็ได้ชื่อว่ากรุงด้วย เช่นเมืองหลวงกรุงเทพฯ ก็เป็นตัวอย่างของกรุงแบบหนึ่ง (ดูทฤษฎีนี้ได้จาก *สารานุกรมไทย*, ฉบับที่ 1, หน้า 439 และ *Bangkok Calendar A.D. 1871*, p. 87) ทฤษฎีนี้ยังขาดหลักฐานที่มีน้ำหนักเพื่อยืนยัน แต่ก็พอที่จะชี้ให้เห็นถึงฐานอำนาจนั้นมาจากผู้ที่สามารถควบคุมและครอบครองแม่น้ำที่เป็นเส้นทางการค้าด้วย
 31. Seni Pramoj & Kukrit Pramoj, “King of Siam Speaks”, pp. 114-123.
 32. ดูเชิงอรรถที่ 25
 33. *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4*, พ.ศ. 2394-2400, หน้า 206-218.
- เชิงอรรถเพิ่มเติม
- สัญญาฉบับภาษาไทยทั้ง 3 ฉบับนี้อ้างมาจาก สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ. ฉบับที่ 1: 1617-1869 กรุงเทพฯ: กองสนธิสัญญาและกฎหมาย, กระทรวงการต่างประเทศ, 1968. (**Bilateral Treaties and Agreements between Thailand and Foreign Countries and International Organizations**. Treaty Series, Vol. 1: 1671-1869 Bangkok: Treaty and Legal Department, Ministry of Foreign Affairs, 1968.)